

УДК 330.1:331

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.23-82>

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ»: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

STAGES OF THE ESTABLISHMENT AND EVOLUTION OF THE TERM “HUMAN CAPITAL”: HISTORICAL ASPECT

Крилова І.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємств,
Миколаївський національний аграрний університет

Поточилова І.С.

аспірант кафедри економіки підприємств,
Миколаївський національний аграрний університет

Krylova Iryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Business Economics,
Mykolayiv Natsional Agrarian University

Potochylova Iryna

PhD Student of the Department of Business Economics,
Mykolayiv Natsional Agrarian University

У статті досліджено історичний аспект розвитку наукової думки про роль та місце людини в економічному житті підприємств та суспільства. Теорія людського капіталу виникла на основі попереднього розвитку економічної науки і пов'язана з розвитком концепції капіталу. Під час зародження капіталістичних відносин у працях класиків політичної економії у визначенні сутності поняття «капітал» є спроби віднести до нього саму людину або її здібності. Вчені по-різному трактують людський капітал, акцентуючи увагу на його окремих складових елементах: функціональному боці людського капіталу, його здатності приносити дохід, сутнісній характеристиці як формі особистого фактора виробництва та ін. Проведено аналіз та узагальнені етапи еволюції концепції людського капіталу, досліджено передумови її формування та розвитку. Сформульовано основні положення концепції людського капіталу та сучасне її розуміння. В умовах суперечливості підходів до поняття «людський капітал» створюються передумови для подальших наукових пошуків, що свідчить про актуальність теми. Проаналізовано внесок вітчизняних учених у розвиток концепції людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, теорія, поняття, етап, інвестиції, освіта.

В статье исследован исторический аспект развития научной мысли о роли и месте человека в экономической жизни предприятий и общества. Теория человеческого капитала возникла на основе предыдущего развития экономической науки и связана с развитием концепции капитала. Во время зарождения капиталистических отношений в трудах классиков политической экономии в определении сущности понятия «капитал» встречаются попытки отнести к нему самого человека или его способности. Ученые по-разному трактуют человеческий капитал, акцентируя внимание на его отдельных составляющих элементах: функциональной стороне человеческого капитала, его способности приносить доход, сущностной характеристике как форме личного фактора производства и др. Проведен анализ и обобщены этапы эволюции концепции человеческого капитала, исследованы предпосылки ее формирования и развития. Сформулированы основные положения концепции человеческого капитала и современное ее понимание. В условиях противоречивости подходов к понятию «человеческий капитал» создаются предпосылки для дальнейших научных поисков, что свидетельствует об актуальности темы. Проанализирован вклад отечественных ученых в развитие концепции человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, теория, понятие, этап, инвестиции, образование.

The article explores the formation of economic theory about the role and place of man in the economic life of enterprises and society. Currently, the transformation of human capital into a major factor in the development of production, in the study of which it is important not only to know the origins and formation of the concept of “human

capital”, but also to properly use this valuable resource. In the context of contradictory approaches to the concept of “human capital”, preconditions are created for further scientific study, which indicates the importance of the subject and led to the choice of research topic. In developed countries, the theory of human capital was the ideological basis of the concept of human development, whereas in Ukraine, until recently, human capital theory has received little attention. The theory of human capital is based on the previous development of economic science and is connected with the development of the concept of capital. During the emergence of capitalist relations in the writings of the classics of political economy in the definition of the essence of the concept of “capital” there are attempts to attribute to him the person or his ability. Scientists interpret human capital in different ways, focusing on its individual constituent elements: the functional side of human capital, its ability to generate income, its essential characteristics as a form of personal factor of production, and so on. In almost all definitions of “human capital” after the 1960s. the extended interpretation is given: it is not only about the implemented knowledge, skills and abilities, but also about potential ones (including the possibilities of their acquisition); not only about external incentives, but also about the employee's internal motivation. “Human capital” is defined as capital in the form of knowledge, skills and competences acquired by a person in the process of education and practical activity, which enable him to successfully perform his professional activity. In fact, this concept is much broader, especially when we talk about human capital in the context of the country's modernization and enhancement of its competitiveness. Within human capital theory, which has emerged as a response to changing macroeconomic trends, there is a link between educational attainment, physical health and quality of training, work experience, and wages.

Key words: human capital, theory, concept, stage, investment, education.

Постановка проблеми. У ХХІ столітті ефективність функціонування інноваційної економіки значною мірою визначається наявністю і використанням людського капіталу країни, що має значний вплив на соціально-економічний розвиток і майбутнє кожної держави. У центрі динамічних змін нового світового порядку перебуває інтелектуальна діяльність, нематеріальне накопичення процесу відтворення всього суспільного життя, зміна орієнтирів суспільства щодо необхідності і високої ефективності інвестицій в людину, визнання важливості освіти в соціально-економічній системі суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічні аспекти теорії людського капіталу розкриті в наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених. У формуванні та розробленні концепції людського капіталу значну роль відіграли праці класиків економічної теорії: А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, В. Петті, А. Маршалла, І. Фішера, Дж. Мілля та ін., які обґрунтували необхідність вкладень у людський капітал з погляду економічного зростання. Сучасна концепція людського капіталу розвивалася в руслі вивчення змісту та форми продуктивних сил і наведена в роботах Т. Шульца, У. Боуена, М. Блауга, Г. Махлупа, Г. Беккера, Дж. Кендріка, Я. Тінберга та ін.

Безліч робіт українських вчених присвячено науково-практичній основі формування людського капіталу на особистісному рівні. Серед них: В. Базилевич, Д. Богиня, Н. Верхоглядова, О. Грішнова, С. Дятлов, В. Куценко, В. Лагутин, С. Мочерний, Н. Тюхтенко і др. Фактори формування та використання людського капіталу в Україні досліджували Л. Батченко, Н. Мякота і др.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зазначити, що за великої кількості публікацій окремі аспекти залишаються не досить дослідженими. Зокрема,

передумови та економічні причини виникнення потреби у виокремленні поняття «людський капітал» у важливу економічну категорію.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Основною метою статті є дослідження етапів становлення й еволюції сучасної теорії людського капіталу, аналіз економічних передумов і наслідків виділення поняття людського капіталу в окрему категорію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людський капітал є особливою економічною категорією, основною проблемою дослідження якої є специфічна природа людського капіталу, зумовлена сукупністю фізичних і розумових здібностей людини, що визначають її здатність до праці. Найбільшого поширення набуло таке визначення людського капіталу: людський капітал – це інтенсивний продуктивний фактор розвитку економіки, суспільства і сім'ї, що включає освічену частину трудових ресурсів, знання, середовище проживання і трудової діяльності, що забезпечують ефективне і раціональне функціонування людського капіталу як продуктивного чинника розвитку. Цей підхід відображає основні складові частини людського капіталу, якими є інтелект, здоров'я, знання і якість життя. Поняття людського капіталу можна трактувати як особливий капітал в формі інтелектуальних здібностей і практичних навичок, отриманих у процесі освіти і практичної діяльності людини [1].

У розвитку понятійного апарату можна виокремити кілька етапів. Перший етап: ХІХ – перша половина ХХ ст. коли з'являються перші передумови для переосмислення ролі людини у виробництві. З'являється поняття «людські ресурси», «трудові ресурси». Історичне підґрунтя можна знайти у роботах таких відомих учених, як В. Петті, А. Сміт, Дж. Мілля, Д. Кендрік, Л. К. Туроу, Д. Рікардо, К. Маркс, С. Струмилін.

Перші спроби визначити методологічні основи наукового аналізу виробничих здібностей людини зроблено класиками економічної теорії В. Петті та А. Смітом. В. Петті у своїх роботах намагався оцінити грошову вартість виробничих якостей людини. Вчений зазначав, що суспільне багатство залежить від характеру діяльності людей, яку розподіляв на корисні заняття і заняття, що підвищують кваліфікацію людей і залучають їх до того чи іншого виду діяльності, яка сама по собі має велике значення [2, с. 173].

Вчення А. Сміта про суспільний розподіл праці дозволило визначити роль праці як функції людини у виробництві багатства суспільства. А оскільки багатство суспільства створюється в процесі виробництва, то його обсяг «залежить, по-перше, від частки населення, зайнятого продуктивною працею, і, по-друге, від рівня продуктивності праці». Вченим вперше доведено, що цілісний підхід до вивчення суспільно-економічних процесів неможливий без розгляду людини як особливої економічної проблеми, без урахування її особистих інтересів, здатності формувати передові погляди й уявлення про економічні процеси тощо. Дослідивши причини зростання національного багатства, А. Сміт сформулював тезу: «основною цінностей і багатства є праця». [3, с. 23]. Тобто людина розглядалася не тільки як джерело, але і як частина суспільного багатства. Виробничі якості робітника він визначав основною рушійною силою прогресу в умовах вільної конкуренції, а витрати, пов'язані з виробничими вкладеннями в людину, розкривав як ті, що сприяють зростанню продуктивності і відшкодовуються разом із прибутком виробничих вкладень у людину [4, с. 207–208]. Його висновки щодо «виробничих вкладень в людину» в подальшому еволюціонували в центральну ідею теорії людського капіталу.

Розподіл праці розглядається як найважливіший фактор і умова підвищення продуктивності праці, збільшення суспільного багатства. Особливої уваги заслуговує вчення А. Сміта про продуктивну і непродуктивну працю, яке є методологічною основою характеристики участі того чи іншого виду праці: 1) у виробництві та споживанні суспільного багатства як у вартісній його формі, так і в матеріально-речовинній, 2) в розкритті значущості матеріального виробництва та сфери послуг у створенні умов для розвитку суспільства, а відповідно, і кожного його члена [5].

Дж. Мілль у науковій роботі «Основи політичної економії» серед іншого досліджував людський фактор. Він зазначав, що «всяка праця, зайнята створенням довговічних корисностей, втілених в людині або в будь-яких інших живих і неживих предметах, повинна розглядатися як продуктивна». За словами вченого, «саму людину я не розглядаю як багатство. Вона являє собою мету, в ім'я якої існує багатство.

Але його набуті навички, які виступають як засіб і породжені працею, потрапляють у цю категорію» [1, с. 258]. Таким чином, отримання освіти, формування професійних умінь і навичок людиною він відносить до продуктивної праці і підкреслює їхню виняткову важливість в отриманні прибутку. Дж. Мілль серед факторів, що визначають продуктивність праці, виділяє майстерність і знання робітників, а також тих, хто ними керує. Він відзначає, що майстерність, енергія, наполегливість робітників країни такою ж мірою вважається її багатством, як і їхні інструменти, обладнання, машини [6].

С. Струмилін, досліджуючи процеси людської праці, вводить термін «трудові ресурси» як обліково-плановий показник робочої сили. Він писав, що «основний фонд, який живить собою все народне господарство, – це жива робоча сила цієї країни або народу» [7].

Величезний внесок С. Струмилині в питаннях дослідження праці з економічної, фізіологічної, психологічної, соціальної та історичної позиції став основою науки про економічну ефективність освіти, які пізніше в США були розвинені в теорію «людського капіталу» [8, с. 23]. Так, у своїй роботі «Проблеми економіки праці» вчений теоретично обґрунтував значення для народного господарства розвитку освіти й одним із перших спробував дати кількісну оцінку впливу освіти на ефективність праці і виробництва.

Другий етап у становленні теорії людського капіталу починається з другої половини ХХ століття, і найважливішою передумовою цього стала науково-технічна революція. Цьому сприяли сформовані на той час особливі соціально-економічні умови, а саме перехід до інноваційного виробництва в результаті високих досягнень науково-технічного прогресу. Це привело до підвищення ролі складної праці й особливої кваліфікації працівників. Поглибилися процеси гуманізації соціально-економічних відносин, «ідеї людської цінності» займають основне місце на всіх рівнях управління економікою. Наслідки цієї революції спровокували і продовжують викликати глибокі перетворення в продуктивних силах суспільства, коли в економіці зростаючу роль і значення набувають особистість людини, рівень її освіти і наукових знань, досвіду і кваліфікації [9].

Накопичення різноманітних підходів до людського капіталу в світовій економічній думці, на теоретико-методологічному рівні, дало можливість критично оцінити стан наукової думки в області концепцій людського капіталу і створити на базі них з урахуванням нових соціально-економічних умов у суспільстві нову самостійну наукову дисципліну – теорію людського капіталу.

Наукові дослідження Т. Шульца, Г. Беккера, Б. Вейсброда, Дж. Мінцера, Р. Солоу, Л. Хансена, М. Блауга, С. Боулс, Р. Лейарда, Ф. Уэлча, Б. Чинзвика і інших дали змогу теорії сформу-

ватися і розробити концептуальні засади розвитку людського капіталу [10]. Засновниками сучасної теорії людського капіталу є лауреати Нобелівської премії 1979 р. та 1992 р. відповідно: Т. Шульц і Г. Беккер – американські вчені-економісти.

Так, Т. Шульц вперше вводить в науковий обіг поняття «людський капітал». Досліджуючи причини тяжкого становища бідних верств населення в нерозвинених країнах, він відзначав, що поліпшення їхнього добробуту залежить не від землі, техніки або їхніх зусиль, а насамперед від знань. Цей якісний аспект економіки він і назвав «людським капіталом». Розкриваючи зміст цього поняття, вчений писав: «людські здібності є або вродженими, або придбаними. Кожна людина народжується з індивідуальним комплексом генів, що зумовлюють її вроджений хист. Набуті людиною ціннісні особистісні якості, які можуть бути посилені відповідними вкладеннями, ми називаємо людським капіталом» [11, с. 56–67]. Т. Шульц розробив концепцію тео-

рії людського капіталу, подальші дослідження в цьому напрямі продовжив Г. Беккер.

Г. Беккер створив мікроекономічний фундамент теорії людського капіталу в роботі «Людський капітал» (перше видання 1964 р.). Розроблена ним базова теоретична модель на основі розрахунків економічної ефективності освіти стала ідеологічною основою «інвестицій в людину». Для розвитку теорії важливий висновок про те, що загальний дохід від інвестицій у людський капітал залежить від обсягу вкладень і їхніх норм віддачі.

У 1992 р Г. Беккеру було присуджено Нобелівську премію в галузі економіки за значний внесок у розроблення та популяризацію ідеї людського капіталу, від цієї дати починається відлік третього етапу в еволюції і становленні цієї теорії (табл. 1). У неокласичних моделях економічного зростання акцент було переведено з інвестицій в основний капітал на інвестиції в людський капітал. Ця передумова мала великий вплив на розвиток «ендогенної теорії»

Таблиця 1

Етапи становлення теорії людського капіталу

Етап	Дослідники (основні наукові праці)	Внесок у розроблення теорії
I етап До індустріального	А. Сміт «Дослідження природи та причин багатства народів», 1776 р.	Причиною багатства окремого народу автор вважає розповсюдження поділу праці.
	Дж. С. Мілль «Основи політичної економії і деякі аспекти їх застосування до соціальної філософії», 1848 р.	Продуктивна праця як діяльність, що забезпечує створення багатства, матеріальних благ. До продуктивної відносив і працю, спрямовану на охорону власності і на отримання кваліфікації, фізичних і духовних здібностей людей.
II етап Індустріальний	Дж. Минсер «Інвестиції в людський капітал та персональний розподіл доходу», 1958 р.	Запропонував термін людський капітал в своїй статті за 1958 рік. Перша спроба створення теорії людського капіталу.
	Т. Шульц Лауреат Нобелівської премії «за новаторські дослідження економічного устрою країн, що розвиваються», 1979 р.	Ввів поняття людського капіталу як продуктивного чинника, вважаючи, що людський капітал здатний накопичуватися і відтворюватися
	С. Струмилін «Проблеми економіки праці», 1964 р.	Досліджуючи проблеми економічної ефективності освіти, сформулював закон спадаючої продуктивності шкільного навчання, згідно з яким зі зростанням кількості ступенів навчання знижується його економічна рентабельність для держави, а кваліфікація робітників підвищується повільніше, ніж число років, витрачених на його навчання.
III етап Інноваційна економіка	Г. Беккер «Людський капітал: теоретичний і емпіричний аналіз», 1964 р. Лауреат Нобелівської премії «за розповсюдження сфери мікроекономічного аналізу на цілий ряд аспектів людської поведінки і взаємодії, включаючи неринкову поведінку», 1992 р.	Першим здійснив статистично коректний підрахунок економічної ефективності освіти Віддачу від інвестицій в освіту Беккер оцінив як відношення доходів до витрат, отримавши приблизно 12–14% річного прибутку.
	А. Сен Лауреат Нобелівської премії «за внесок у економічну теорію добробуту», 1998 р.	Значний внесок у формулювання концептуальної структури щорічних звітів ООН про розвиток людства і індексу людського розвитку.

Джерело: складено автором за джерелами [1; 13; 15]

економічного зростання, в межах якої людський капітал виступає як джерело економічного зростання, що стимулює технологічний розвиток і зростання продуктивності праці.

У межах теорії людського капіталу отримали пояснення структура розподілу особистих доходів, вікова динаміка заробітків, нерівність в оплаті чоловічої і жіночої праці та багато іншого. Наприклад, професор Кембриджського коледжу А. Сен пропонує розглядати як продовження теорії людського капіталу теорію людських можливостей, трактуючи її як концепцію розширення вибору. Вчений запропонував оцінювати добробут за можливостями людей практикувати той спосіб життя, який більшість вважає гідним, а не за рівнем ВВП на душу населення. Дохід, за А. Сеном, має розглядатися не як кінцева мета, а як засіб розширення вибору (більша свобода вибору і більше варіантів для вибору мети та способу життя) для кожної людини щодо охорони здоров'я, освіти, економічної та суспільної діяльності, а розвиток людини – як процес розширення можливостей, а не поліпшення економічного добробуту. При цьому, на думку А. Сена, освіту необхідно розглядати як суспільне благо, не зосереджуючи увагу на її впливі на розвиток ринку праці [12].

Освітні інвестиції стали розглядатися як джерело економічного зростання, не менш важливе, ніж інвестиції у фізичний капітал. Зокрема, Б. Райзберг у економічному словнику надав таке визначення людського капіталу: це капітал, втілений в людях у формі їхньої освіти, кваліфікації, знань, досвіду. Чим вищий такий капітал, тим зазвичай більші трудові можливості працівників, їхня трудова віддача, продуктивність і якість праці [13].

В економічному словнику-довіднику, (за редакцією С. Мочерного) під людським капіталом розуміються отримані знання, навички, енергія людей, а інвестиціями в людський капітал вважаються витрати на здобуття освіти, інформації, кваліфікації, на підтримку здоров'я, виховання дітей тощо [14, с. 155].

Теорія людського капіталу змінила погляди економістів на природу економічного зростання. Так, відповідно до економічної енциклопедії під редакцією Б. Гаврилишина «людський капітал» є результатом інвестування і гарантує протягом певного періоду часу потік доходу, тобто створюється тоді, коли людина інвестує в саму себе, отримуючи освіту і кваліфікацію. Інвестиції в людський капітал окупаються у вигляді висококваліфікованої і продуктивної праці, високої заробітної плати і морального задоволення від праці [15, с. 216].

Вітчизняні науковці також зробили відчутний внесок у розвиток теорії людського капіталу. На думку О. Грішнєвої, категорію «людський капітал» необхідно розуміти як продуктивні здібності людини, що є її невід'ємним особистим надбанням і які набувають форми капіталу

в результаті тривалого історичного розвитку суспільних відносин у процесі використання цих здібностей лише в певних умовах розвитку ринкової економіки на відповідному етапі розвитку цивілізації. До основних активів людського капіталу належать: рівень освіти (знання), професійна підготовка (навички, вміння, досвід роботи, професійна придатність та професійна адаптованість), стан здоров'я, володіння економічно значущою інформацією, вмотивованість, мобільність працівника тощо [16, с. 28].

З позицій функціонального аналізу економічних явищ російські вчені С. Дятлов і А. Добринін визначають людський капітал як сукупність усіх атрибутивних якостей і властивостей, продуктивних здібностей і сил, функціональних ролей і форм, що розглядаються з позицій системної цілісності, адекватних сучасному стану суспільства епохи науково-технічної та соціально-інформаційної революції, включених у систему ринкової економіки як провідний творчий фактор суспільного відтворення [17, с. 6–7].

Узагальнюючи перераховані вище визначення людського капіталу, можна виділити кілька основних підходів: більшість учених у це поняття вкладають набір навичок, умінь і здібностей людини, інші – тільки ті, які були отримані через формальне навчання, треті визначають його через інвестиції та вкладення в людину, які забезпечують накопичення визначених здібностей і якостей. Окремі дослідники включають в нього також соціальні, психологічні, світоглядні, культурні характеристики людей. Останнє особливо характерно для вітчизняних досліджень.

Загалом людський капітал виступає головним фактором формування і розвитку інноваційної економіки та економіки знань як наступного етапу соціально-економічного розвитку (рис. 1). Людський капітал являє собою результат різних видів діяльності людини: отримання освіти, виховання, трудових навичок. Витрати на придбання знань розцінюються при цьому як інвестиції, що формують капітал, який згодом буде приносити його власнику регулярний прибуток у вигляді більш високого заробітку, престижної і цікавої роботи, підвищення соціального статусу тощо.

Висновки. Таким чином, результати проведеного дослідження дають змогу констатувати, що виникнення й розвиток концептуальних ідей і положень теорії людського капіталу проходить шлях від джерел розвитку економічної думки до сучасних досліджень. Етапи становлення поняття людського капіталу є закономірним наслідком розвитку економічної науки і відповідають актуальним потребам світової економіки.

Дослідження етапів становлення людського капіталу свідчить про його суттєвий та значний вплив як на ефективне функціонування сучасної інноваційної економіки та економіки знань, так і на суспільство загалом.

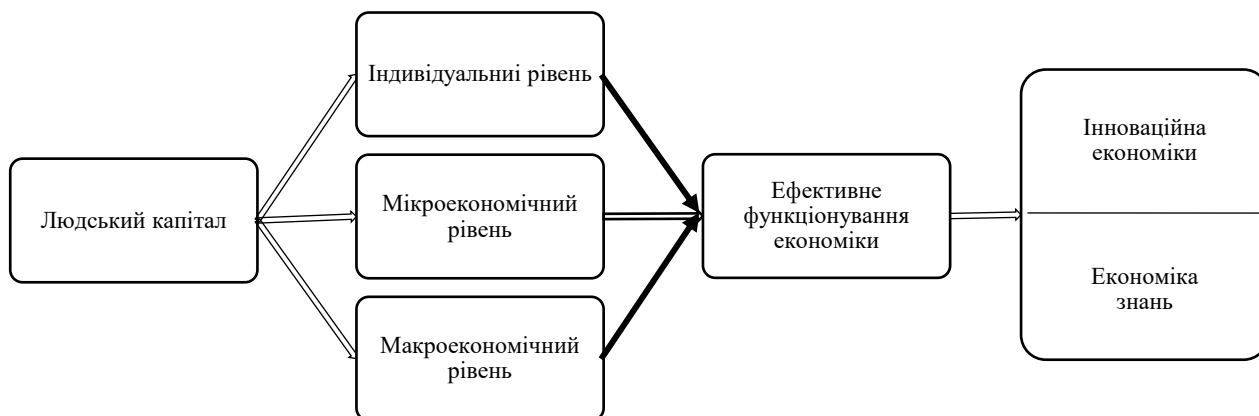

Рис. 1. Вплив людського капіталу на економічний розвиток

Джерело: складено автором

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Історія економічних учень: підручник: у 2 ч. – Ч. 1 / за ред. В.Д. Базилевича. 2-ге вид. випр. Київ : Знання, 2005. 567 с.
2. Петти В. Экономические и статистические работы. Москва : Соцэкгиз, 1940. 324 с.
3. Новацький Т. В. Людська праця. Аналіз поняття / пер. з польськ. Ю. Родик. Львів : Літопис, 2010. 182 с.
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва : Соцэкгиз, 1962. 684с.
5. Каменских Е.А. Эволюция теории человеческого капитала и его место в производстве общественного богатства. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2010. № 2. ч. 2.
6. Nowacki T.W. Zawodoznawstwo. ITeE, Radom-Warszawa, 2001, wydanie II. 301 s.
7. Струмилин С. Г. Проблемы экономики труда. Москва : Госполитиздат. 1957. 773 с.
8. Богиня Д.П., Грішнова О.А. Основи економіки праці : навчальний посібник, 3-тє вид. Київ : Знання-Прес, 2002. 313 с.
9. Kiker B.F. The Historical Roots of the Concept of Human Capital. In: Human Capital Formation and Manpower Development / Edited by Ronald Wykstra. London : Collier-Macmillan Limited, 1991.
10. Schultz T.W. Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research. New York : The Free Press, 1994. 272 p.
11. Schultz T. W. Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities. In: Human Resources, Fiftieth Anniversary Colloquium VI. № 5. May 1975. p. 56–67.
12. Sen A. Development as Freedom. Oxford : Oxford University Press, 1999. 268 p.
13. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь 2-е изд., испр. Москва : ИНФРА-М, 1999. 479 с.
14. Мочерний С.В. Економічний словник-довідник. Київ : Феміна, 1995. 368 с.
15. Економічна енциклопедія: у 3 т. / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. Т. 2. 848 с.
16. Грішнова О.А. Формування людського капіталу в системі освіти і професійної підготовки : дис. ... доктора економ. наук : 08.09.01 Київський нац. ун-т ім Т.Г. Шевченка. Київ, 2002. 450 с.
17. Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования / А.Н. Добрынин, та ін. Санкт-Петербург : Наука, 1999. 309 с.

REFERENCES:

1. Bazilevicha V.D. (ed.) (2005) Istoriya ekonomichnykh uchen: pidruchnyk [History of economic knowledge]. Kyiv: Znannja. (in Ukrainian)
2. Petti V. (1940) Ekonomicheskie i statisticheskie raboty [Economic and statistical work]. Moscow: Socekgiz (in Russian)
3. Novackij T.V. (2010) Lyudska pratsya. Analiz ponyattya [Human labor. Analysis of the concept]. Lviv: Litopis. (in Ukrainian)
4. Smit A. (1962) Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov. [Research on the nature and causes of the wealth of peoples]. Moscow: Socjkgiz. (in Russian)
5. Kamenskih E.A. (2010) Evolyutsiya teorii chelovecheskogo kapitala i ego mesto v proizvodstve obshchestvennogo bogatstva [The evolution of the theory of human capital and its place in the production of social

- wealth]. *Visnik Shidnoukrains'kogo nacional'nogo universitetu imeni Volodimira Dalja*. ch. 2. (in Russian)
6. Nowacki T.W. (2001) *Zawodoznawstwo*. ITeE, Radom-Warszawa, wydanie II.
  7. Strumilin S. G. (1957) *Problemy ekonomiki truda* [Labor economics issues]. Moscow: Gospolitizdat. (in Russian)
  8. Boginja D.P., Grishnova.O.A. (2002) *Osnovy ekonomiky pratsi: navchalnyy posibnyk* [Fundamentals of labor economics]. Kyiv: Znannya-Pres. (in Ukrainian)
  9. Kiker B.F. (1991) The Historical Roots of the Concept of Human Capital. In: *Human Capital Formation and Manpower Development* / Ed. by Ronald Wykstra. London: Collier-Macmillan Limited.
  10. Schultz T.W. (1994) *Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research*. New York: The Free Press.
  11. Schultz T.W. (1975) *Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities*. In: *Human Resources, Fiftieth Anniversary Colloquium VI*. # 5. May p. 56–67.
  12. Sen A. (1999) *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
  13. Rajzberg B.A., Lozovskij L.H., Starodubceva E.B. (1999) *Sovremennyy ekonomicheskij slovar* [Modern economic dictionary]. Moscow: INFRA-M. (in Russian)
  14. Mochernij S.V. (1995) *Ekonomichnyy slovnyk-dovidnyk* [Economic dictionary]. Kyiv: Femina. (in Ukrainian)
  15. Gavrilishin B.D. (ed.) (2001) *Ekonomichna entsyklopediya* [Economic encyclopedia]. Kyiv: "Akademija". T. 2. (in Ukrainian)
  16. Grishnova O.A. (2002) *Formuvannya lyudskoho kapitalu v systemi osvity i profesiynoyi pidhotovky* [Formation of human capital in the education and training system] (PhD Thesis). Kyiv: Kyiv National University im. T.G. Shevchenko. (in Ukrainian)
  17. Dobrynin A.N., Djatlov S.A., Cyrenova E.D. (1999) *Chelovecheskiy kapital v tranzitivnoy ekonomike: formirovanie, otsenka, effektivnost ispolzovaniya* [Human capital in a transitive economy: formation, assessment, use efficiency]. St. Petersburg: "Nauka". (in Russian)